

KWESTIA POLSKA W UJĘCIU INTELEKTUALISTÓW ROSYJSKICH XIX I POCZĄTKU XX WIEKU¹

W okresie, kiedy Polska przez ponad sto lat pozbawiona była własnej państwowości, a Polacy zmuszeni byli egzystować w obszarach państw zaborczych, pojawiły się problemy związane ze stopniem uznania ich autonomii, czyli możliwości zachowania własnej kultury, religii, języka. W każdym z zaborów sytuacja była inna; różnice dotyczyły zarówno stopnia ingerencji obcej władzy w polską tkankę narodową, jak i poziomu represyjności zaborcy w przypadkach niesubordynacji indywidualnej i zbiorowej. Zjawiska te pozostawały w polu obserwacji nie tylko organów państwa okupującego, ale także jego wybitnych reprezentantów kultury tamtych czasów, którzy otwarcie wyrażali swój stosunek do zaistniałej sytuacji, co można wyczytać z ich opracowań, korespondencji czy publicystyki. Ze szczególną wyrazistością problematyka ta odczuwana była w Rosji, gdzie w wyniku drugiego (1793), a następnie trzeciego (1795) rozbioru Rzeczypospolitej, miliony Polaków stały się mieszkańcami Królestwa Polskiego czy północno-zachodnich guberni Cesarstwa

Rosyjskiego. Ogół zagadnień związanych z tym faktem funkcjonował pod uogólniającą nazwą „kwestii polskiej”. Informacje o niepokojach, buntach czy powstaniach, które z różną intensywnością wybuchały na tych terenach, ukazywały się w raportach służbowych, zapiskach, lub doniesieniach opatrzonych klauzulą tajności. Dopiero w naszych czasach owe świadectwa z przeszłości stały się jawne i ogólnodostępne².

Przez długie lata kwestia polska właściwie nie istniała w świadomości społeczeństwa rosyjskiego i dopiero niepokoje i powstania w latach 1830–1831, a następnie 1863–1864 przyczyniły się do jej aktualizacji i sprowokowały skrajne reakcje. Powstanie listopadowe (1830–1831) wywołało ożywione dyskusje wśród intelektualistów rosyjskich i skłoniło ich do próby przemysłienia kwestii autonomii narodowej. Piotr J. Czaadajew zareagował na wieść o powstaniu w artykule zatytułowanym *Kilka słów o kwestii polskiej*, napisanym na przełomie lat 1831 i 1832, w którym skrytykował zamiar oderwania Królestwa Polskiego od Rosji, gdyż był przekonany, że „pomyślność

¹ Pierwotnie artykuł ukazał się w języku rosyjskim. Zob. В.З.М. Дианова, Польский вопрос в трактовке российских интеллектуалов XIX – начала XX века, „Философский полилог: Журнал Международного центра изучения русской философии” 2019, nr 2 (6), s. 109–117. DOI: <https://doi.org/10.31119/phlog.2019.6.7>.

² Zob. *Польша против Российской империи: История противостояния*, сост. Н. Н. Малишевский, Букмастер, Минск 2012.

narodów może być w pełni realizowana wyłącznie w składzie większych organizmów politycznych³. Jednocześnie Czaadajew opierał się na fakcie, że u źródeł państwowości rosyjskiej leżało zjednoczenie kilku słowiańskich plemion, i ten właśnie związek polityczny istnieje do dziś dnia, jednocząc dwie trzecie wszystkich Słowian i reprezentując żywioł słowiański w samej jego istocie. Filozof rosyjski uważał, że „Polacy zmuszeni do funkcjonowania jako część składowa większej całości, jaką stanowi Imperium, nie tylko nie zrezygnują z własnej odrębności, ale – paradoksalnie – będą dążyć do jej wzmocnienia⁴. Zupełnie inaczej niż w zaborze pruskim, gdzie – jak przypominał – Polacy poddani presji ze strony Niemców asymilowali się z nimi. Punkt widzenia Czaadajewa nie znalazł poparcia wśród większości współczesnych mu myślicieli, co tylko potwierdza różnorodność poglądów na ten temat.

Wielość koncepcji związanych z rozumieniem w kręgach intelektualnych Rosji kwestii polskiej skłoniła historyka literatury Aleksandra N. Pypina do bliższego zajęcia się tym problemem w oparciu o XIX-wieczną literaturę rosyjską. Efektem jego badań były artykuły opublikowane w 1880 roku, w kilku numerach czasopisma „Wiestnik Jevropy”. Pypin zwracał uwagę, że w czasopiśmiennictwie rosyjskim tematu tego długo w ogóle nie podejmowano⁵. Rozpatrując rozmaite interpretacje kwestii polskiej, zamierzał docierać do istoty poglądów poszczególnych autorów, a nie tylko sygnalizować ich istnienie. W ten sposób próbował przedstawić punkt widzenia historyka

Michała P. Pogodina z 1831 roku, stwierdzając z przekąsem, że ponieważ „poglądy M. P. Pogodina na kwestię polską są chaotyczne i zagmatwane⁶, to „trudno z jego tekstów wyciągnąć jednoznaczne wnioski⁷.”

W swoim przeglądzie Pypin prezentował także stanowiska innych autorów. Przesłanie artykułu Dymitra F. Samarina *Aktualny zakres rozumienia kwestii polskiej*, opublikowanego w gazecie „Dień” (1863, nr 38), sprowadził do „sporu słowiańskości z łańskością⁸”. Krytyce zostały poddane poglądy sławisty, słowianofila Włodzimierza I. Łamanskiego, który rezultaty działań wymierzonych w Polaków określił jako „zruszczenie⁹”. Należy przy tym nadmienić, że różnica zdań w „sprawie polskiej” nie przeszkadzała Pypinowi pozostawać z Łamanskim w przyjacielskich relacjach, o czym świadczy choćby ich wzajemna korespondencja.

Pypin poszukiwał głębszego i bardziej rzeczowego ujęcia kwestii polskiej wśród pisarzy określanych jako małoruscy lub ukraińscy, mając zarazem świadomość, że, funkcjonując w kręgu literatury rosyjskiej, posiadali oni ograniczone możliwości wypowiadania własnych opinii w tym zakresie¹⁰. Mając wyobrażenie brutalnych realiów w relacjach między Rosjanami a Polakami, Pypin pisze o konieczności pojednania między nimi. Starając się spojrzeć obiektywnie na twardą rzeczywistość, nie może nie dostrzegać jawnej wrogości ze strony tych Polaków, którzy jakoby nawet nie myślał o pojednaniu, a więc – zdaniem Pypina – „w takiej sytuacji pierwszy krok należy do silniejszego¹¹.”

³ П. Я. Чаадаев, *Сочинения*, М., 1989, s. 224.

⁴ Tamże, s. 224.

⁵ А. Н. Пыпин, *Польский вопрос в русской литературе*, „Вестник Европы” 1880, t.1, s. 704.

⁶ Tamże, t. 2, s. 686.

⁷ Tamże, t.1, s. 735.

⁸ Tamże, t. 2, s. 696.

⁹ Tamże, t. 6, s. 282.

¹⁰ Tamże, t. 5, s. 711.

¹¹ Tamże, t. 2, s. 709.

Szereg opracowań Pypina dotyczyło wielu istotnych spraw oddających całą złożoność i wieloaspektowość kwestii polskiej. W jednym z nich Pypin pisał:

Istnieje w tej naszej kwestii polskiej jakaś przygnębiająca i przykra sprzeczność pomiędzy oświadczeniami o naszej dominacji i sile, z którą Polska nie ma żadnych szans, jak również enuncjacjami naszego słowiańskiego przedstawicielstwa, a takim przesławianiem polskości, które widoczne jest na każdym kroku; zarówno w postaci poważnego ucisku, jak i złośliwego szczucia¹².

Podsumowując istniejącą sytuację, Pypin zauważał, że „W społeczeństwie rosyjskim zaistniała świadomość nienormalności tych relacji, wyrażana w mniej lub bardziej konkretny sposób”¹³. A jednak konkluzja Pypina jest dość optymistyczna: „Pośród tych wszystkich przejawów wrogości i represyjności niekiedy dawały o sobie znać poszukiwania innych – pokojowych i braterskich relacji, plany i ideały przyjacielskiego współistnienia i współpracy w celu nieskrępowanego »słowiańskiego« rozwoju”¹⁴.

Dokonany przez Pypina przegląd zaprezentowanych w publicystyce koncepcji rozwiązania polskiego problemu nie obejmował źródeł z dziedziny nauk społecznych i humanistycznych oraz opracowań historycznych, gdyż nie wchodziło to w zakres jego zainteresowań. Spróbujmy więc przybliżyć poglądy innych autorów, co pozwoli w sposób pełniejszy uświadomić zarówno skalę tego problemu, jak i istnienie różnych punktów widzenia oraz proponowanych rozwiązań.

Wśród badaczy zajmujących się kwestią polską uwzględnić należy filozofa, historyka, prawoznawcę i publicystę Borysa N. Cziczerina, który wydał w Berlinie specjalną broszurę poświęconą temu zagadnieniu. Była to odpowiedź na skierowane do niego i wydrukowane w czasopiśmie „Kijewlianin” listy otwarte rosyjskiego prawnika, profesora i rektora Kijowskiego Imperatorskiego Uniwersytetu – Nikołaja K. Rennenkampfa, wystosowane w związku z problematyką podjętą w jego (Cziczerina – dopisek tłum.) książce *Polityka*. W słowie wstępnym do tejże publikacji autor wskazuje na aktualność wzmiankowanego zagadnienia i podkreśla, że wymiana opinii pomiędzy bezstronnymi i świadomymi sytuacjami intelektualistami może okazać się nader pożyteczna. Cziczerina zaznacza jednocześnie, że nie można liczyć na jakies praktyczne pożytki z takiej czczej wymiany myśli, gdyż „[n]ie tylko nie jesteśmy upoważnieni do podejmowania tych kwestii, które nawet nie zostały do końca sformułowane, ale ich sprawiedliwe rozwiązanie wydaje się niewykonalne, a być może i bezcelowe”¹⁵.

Na wstępie swojego przeglądu Cziczerina zauważa, że „[s]zaleńcze powstanie 1863 roku na długo oddaliło możliwość sensownego rozstrzygnięcia tej kwestii”¹⁶. Dalej czyni rzeczowy ekskurs historyczny, próbując prześledzić ewolucję i specyfikę wzajemnych relacji Polaków i Rosjan, przy czym włączenie Królestwa Polskiego w skład guberni rosyjskich i podporządkowanie go władzy centralnej nazywa największym politycznym błędem rządu rosyjskiego¹⁷.

¹² Tamże, t. 6, s. 303.

¹³ Tamże, s. 305.

¹⁴ Tamże, s. 282.

¹⁵ Чичерин Б. Н., *Польский и еврейский вопросы. Ответ на открытые письма Н. К. Ренненкампа*, Изд-во Гуго-Штейница, Берлин 1899, s. 5.

¹⁶ Tamże, s. 14.

¹⁷ Tamże, s. 16.

W odpowiedzi na postawione przez Rennekampa pytania Cziczerin dokonuje porównania warunków życia Polaków w zaborach pruskim i rosyjskim i przytacza fakty:

W trzech niższych klasach gimnazjów poznańskich zajęcia prowadzone są wyłącznie po polsku, w wyższych – częściowo po polsku, a częściowo po niemiecku. A u nas? W byłym Królestwie Polskim, w kraju, gdzie oprócz funkcjonariuszy nie ma ani jednego Rosjanina, nauczanie prowadzone jest wyłącznie po rosyjsku. Czyż nie jest to najbardziej brutalna rusyfikacja?¹⁸

Co więc konkretnie proponował Cziczerin w sprawie polskiej?

Likwidacja samodzielności Królestwa Polskiego oraz dążenie do całkowitego jego zrusyfikowania nie sprzyjało zbliżeniu z Rosją, przeciwnie – rodziło u ludności nienawiść do obcej władzy. Przez swoje szaleńcze powstanie Polacy na długo zaprzepaścili możliwość sensownego porozumienia, zaś środki zastosowane przez władze rosyjskie jeszcze bardziej go oddalały. W końcu XIX wieku nie wróżyło to dobrze na przyszłość¹⁹.

Cziczerin proponował zatem podjęcie konkretnych działań. Dla odtworzenia normalnych relacji pomiędzy oboma bratnimi narodami konieczne jest całkowite równouprawnienie Polaków i Rosjan czemu towarzyszyć musi przywrócenie języka polskiego zarówno w szkolnictwie wszystkich szczebli, jak i w kontaktach oficjalnych. Miałby to być pierwszy krok w kierunku wzajemnego zbliżenia, kolejnym winno być

przywrócenie Polakom ich własnej ojczyzny.

Liczne z sygnalizowanych przez Cziczerina spraw, dotyczących – wołających o pomoc do nieba – absurdów w polityce rosyjskiej, pojawiło się w publicystyce filozofa Grigorija N. Trubeckiego. Podobnie jak Cziczerin zwraca on uwagę na to, że dążenie Rosji do wyzwolenia z niewolniczych pęt narodów południowej Słowiańszczyzny stoi w sprzeczności z jej sposobem traktowania narodu polskiego. Trubecki rozważał rozwiązanie sprawy polskiej w szerszym kontekście rosyjskiej polityki zagranicznej. Akcentując heroiczną misję Rosji realizowaną na Bałkanach w związku z wyzwoleniem „tureckich Słowian” podczas kampanii w latach 1877–1878, zauważał jednocześnie brak w tejże Rosji przekonującej idei, która wciągnęła Rosję w tę wojnę i podkreślał, że w tym konkretnym przypadku polityka zagraniczna Rosji podyktowana była po prostu współczuciem: „Mglistość i wewnętrzna sprzeczność idei słowiańskiej wynikała z fałszywych przesłanek zdeterminowanych głównie przez kwestię polską”²⁰. Trubecki wyjaśnia dalej, że istnieje ścisła zależność między tym, co się dzieje z Polską oraz innymi narodami słowiańskimi:

Jeżeli wyzwoliliśmy Słowian w Turcji, a we własnym domu trzymamy Polskę w żelaznym uścisku, to nie mamy co liczyć na własne spójne i zdecydowane stanowisko w sprawach Słowiańszczyzny. Z drugiej zaś strony, nasze niezdecydowanie nie mogło u Słowian wytworzyć jakiegokolwiek zrównoważonego i sensownego stosunku do Rosji²¹.

¹⁸ Tamże, s. 18.

¹⁹ Tamże, s. 23–24.

²⁰ Г. Н. Трубецкой, *Польский вопрос и его отношение к славянскому вопросу*, „Московский еженедельник” 1906, nr 5, z 8 kwietnia 1906, s. 141.

²¹ Tamże.

Rozważając możliwości umocnienia zaufania do Rosji i szukania w niej sojusznika w celu konsolidacji Słowian, Trubecki widział w sprawie polskiej „kamień probierczy” („papierek lakmusowy”) tego procesu²².

Odmienny sposób rozumienia polskiego dylematu znajdziemy u Włodzimierza S. Sołowjowa, który podjął ten temat na marginesie swoich rozważań teologicznych. Rosyjski filozof pisał o konieczności pogodzenia dwóch światów chrześcijańskich, co jest wprawdzie nieosiągalne w sferze państwowej i ekonomicznej, ale możliwe jako rezultat pojednania Kościołów wschodniego i zachodniego:

Polak wykazuje wrogość wobec Rosji nie jako Polak i Słowianin (wtedy przecież powinien żywić to uczucie w pierwszej kolejności wobec Niemców), ale jako gorliwy obrońca wielkiej idei Kościoła rzymskiego walczy z Rosją jako główną reprezentantką Kościoła wschodniego. Rolą Rosji pozostaje udowodnić, że nie jest ona wyłącznie przedstawicielką Wschodu, lecz w swojej istocie jest trzecim Rzymem, który nie przekreśla pierwszego, a inicjuje pojednanie ich obu²³.

Kolejne interpretacje problemu polskiego przybrały u Sołowjowa formy obszerniejsze i pogłębione. Wygłaszając w 1888 roku w Paryżu wykład *Idea rosyjska* twierdził:

Nie chcę tu rozpatrywać roszczeń Polaków dotyczących odtworzenia ich daw-

nej monarchii ani tych kontrargumentów, które Rosjanie mają pełne prawo im przeciwstawić. Nie chodzi tu o realizację mało realnych zamierzeń, lecz o oczywistą i nie budzącą wątpliwości niesprawiedliwość, z którą należy raz na zawsze zerwać. Mówię tutaj o nikczemnym systemie rusefikowania, który godzi nie tylko w polityczną autonomię, ale w samo narodowe istnienie i niszczy duszę narodu polskiego. Zruszczyć Polskę – znaczy to samo, co zabić naród mający silnie rozwiniętą samoświadomość, bogatą historię, dominujący nad nami w dziedzinie kultury intelektualnej; naród, który i dzisiaj dorównuje nam w dziedzinie nauki i literatury. I mimo że w obecnej sytuacji ostateczny cel naszych rusefikatorów jest na szczęście nieosiągalny, to jednak wszystko, co czyni się dla jego realizacji, nie staje się przez to działaniem mniej przestępczym i mniej szkodliwym. Owa tyranizująca rusefikacja jest mocno powiązana z jeszcze bardziej bezwzględny niszczeniem Kościoła grecko-katolickiego. W istocie jest to z naszej strony niegodziwość wielkim brzemieniem ciężająca na sumieniu Rosji i paraliżująca jej moralną kondycję²⁴.

Najostrzej konflikty między zamieszkującymi Rosję narodowościami odczuwali przedstawiciele mniejszości. Wśród podanych rosyjskich polskiego pochodzenia, którzy poprzez swoją działalność naukową czy społeczną mniej lub bardziej skutecznie dążyli do rozwiązania sytuacji, zaistniałej wokół sprawy polskiej, nie sposób pominąć teoretyka literatury, filozofa i publicysty

²² Tamże, s. 142.

²³ Соловьев В. С., *Национальный вопрос в России*, w: В. С. Соловьев, *Сочинения в двух томах*, t. 1: *Философская публицистика*, Издательство «Правда», Москва 1989, s. 278.

²⁴ Tenże, *Национальный вопрос в России*, w: В. С. Соловьев, *Сочинения в двух томах*, t. 2: *Чтения о Богочеловечестве. Философская публицистика*, Издательство «ПРАВДА», Москва 1989, s. 237.

Mariana Zdziechowskiego²⁵. Pierwotnie sfera jego działalności zawodowej, uwarunkowana wykształceniem zdobytym na wydziale filologiczno-historycznym Imperatorskiego Uniwersytetu w Dorpacie, ograniczała się do języka rosyjskiego i językoznawstwa słowiańskiego. W późniejszych latach Zdziechowski rozszerzył zakres swoich zainteresowań naukowych i liczne jego ówczesne prace można zaliczyć do dziedziny filozofii. O swoich zawodowych pasjach Zdziechowski pisze: „Bez przesady mogę przyznać, że to, co najcenniejsze w rosyjskiej poezji i prozie stało się dla mnie bliskie; zachwyił mnie idealizm rosyjski we wszystkich jego najwartościowszych przejawach”²⁶. Będąc doskonale wykształconym erudytą, choć nie zawodowym politykiem, Zdziechowski stale trzymał rękę na pulsie bolesnej dla niego kwestii polskiej. Dla skupionego wokół niego gremium wyznacznikiem jedności był stosunek do problematyki narodowościowej w Rosji w ogóle, a do kwestii polskiej – w szczególności. W celu uargumentowania swojego stanowiska Zdziechowski konsekwentnie opierał się na dorobku intelektualnym myślicieli cieszących się wówczas wysokim autorytetem naukowym. Uzupełniając i rozwijając ich przemyślenia starał się osiągnąć cel swojego życia, którym było dla niego uzyskanie przez Polaków w zaborze rosyjskim statusu równego z Rosjanami. Wyjątkowa wrażliwość w kwestii polskiej wynikała – jego zdaniem – z okoliczności, że zajęte własnymi sprawami społeczeństwo rosyjskie zapomniało o Polsce, choć

– na szczęście dla Rosji – nie zapomnieli o niej jej wybitni myśliciele: Borys N. Cziczeryn i Włodzimierz S. Sołowjow, lecz niestety, ich poglądy nie docierały do szerszego kręgu odbiorców²⁷.

Zdziechowski zwierzał się, że na trudnej drodze do pojednania Rosjan i Polaków patronował mu Cziczeryn. Nie bacząc na różnice wieku, Zdziechowski zdążył nawiązać z nim kontakt, zainicjował korespondencję, zapraszał na Uniwersytet Jagielloński, gdzie działał naukowo-oświatowy Klub Słowiański, którego był prezesem ponad dziesięć lat²⁸. W rocznicę śmierci Cziczeryna odbyło się w Krakowie okolicznościowe zebranie członków Klubu, na którym prelegenci podkreślali znaczenie jego koncepcji dla poprawy sytuacji Polaków w Rosji, zaś Cziczeryna określali jako swego obrońcę²⁹. W wielu swoich pracach Zdziechowski powoływał się na teksty Cziczeryna, dając w ten sposób wyraz wysokiej oceny jego poglądów. W tekście *Wpływy rosyjskie na duszę polską* Zdziechowski nazywa go „najszlachetniejszym myślicielem rosyjskim, najbardziej wiarygodnym” gorącym patriotą rosyjskim³⁰. W tygodniku „Nowe Ogniwo”, organie niezależnej myśli liberalnej, w liście otwartym do Aleksandra N. Brianczaninowa, Zdziechowski pisze:

Na samym wzniesieniu, bez następców i kontynuatorów stoi on – wybitny myśliciel i jedyny w nauce rosyjskiej przedsta-

²⁵ Zob. В. М. Дианова, Я. Г. Скочинский, *Жизнь и мировоззрение Мариана Зdzieховского*, „Вопросы философии” 2017, No. 6, s. 82–91 oraz J. Skoczyński, *Wartość pesymizmu. Studia i szkic o Marianie Zdziechowskim*, Kraków 1994.

²⁶ М. Зdzieховский, *Еще о государственном инстинкте в России и в Польше*, „Московский Еженедельник”, No. 34, 11 ноября 1906, s. 33–34.

²⁷ М. Зdzieховский, *Государственный инстинкт в Польше*, „Московский Еженедельник”, No. 25, 9 сентября 1906, s. 20.

²⁸ Zob. Д. Казьмерчак, *Слов'янський клуб у Кракові: генеза, мета і засади*, „Проблеми слов'янознавства” 2002, 52, s. 40–46.

²⁹ *Klub Słowiański w Krakowie*, „Świat Słowiański” 1905, nr 1, s. 12.

³⁰ М. Зdzieховский, *Wpływy rosyjskie na duszę polską*, Kraków 1920, s. 53 i 74.

wiciel tego szlachetnego humanitarnego konserwatyizmu, bez którego w państwie nie ma ani życia, ani postępu. To Cziczerin. Otwieram tom trzeci jego *Kursu nauki o Państwie* i w rozdziale: „O ustawodawstwie powszechnym i lokalnym” czytamy, co następuje: „Interesy ciemniejszych nie mają najmniejszego prawa do istnienia [...]. Zamach na rodzime wartości (na wiarę i język zniewolonego narodu) ze strony władzy państwowej zawsze odczuwany jest jako zbezczeszczenie świętości [...]. Wzbudza on u podporządkowanej ludności złość i wrogość, które tym mocniej wrastają w serce, im wyższe i szlachetniejsze pryncypia są poniżane”³¹.

Im bardziej wzniosłe było uczucie samego Zdziechowskiego, tym boleśniej odczuwał on niesprawiedliwość relacji ukształtowanych między Polakami i Rosjanami.

Intelektualiści rosyjscy, którzy pisali o kwestii polskiej, potrzebowali opinii Zdziechowskiego; chętnie zapraszali go do współpracy w redagowanych i wydawanych przez siebie czasopismach. Byli wśród nich bracia Jewgienij N. i Grigorij N. Trubeccy – wydający „Tygodnik Moskiewski”, Aleksander N. Brianczaninow – redaktor i wydawca periodyku „Nowe Ogniwo”. Poziom wrażliwości i jednomyślności Zdziechowskiego i jego rosyjskich przyjaciół był godny pozazdrosczenia. Zdziechowski utrzymywał z Pypinem kontakty zarówno korespondencyjne, jak i osobiste. Dwukrotnie spotkał się z filozofem Sołowjowem, o czym wspominał w swojej książce *Od Petersburga do Leningrada*³². Zarysowane

tu *spectrum* poglądów na kwestię polską można więc uznać za uogólnione stanowisko większości intelektualistów rosyjskich. Jeśli zaś idzie o Czaadajewa, to i jego poglądy były bliskie Zdziechowskiemu, o czym świadczy poświęcony Piotrowi Czaadajewowi szkic – *Z historii rosyjskiej ideologii politycznej*, który został opublikowany w ostatnim numerze wydawanego w Krakowie czasopisma „Świat Słowiański”³³. Przedstawione na początku niniejszego artykułu poglądy Czaadajewa w odniesieniu do sprawy polskiej w istocie bliskie były stanowisku Zdziechowskiego, gdyż zawsze mówił on wyłącznie o polskiej autonomii, a nie o separatyzmie.

Rekapitulacji opinii w kwestii polskiej dokonał – czego można było oczekiwać – sam Zdziechowski. Przytoczmy jego słowa utrwalone w czasopiśmie wydawanym przez Brianczaninowa:

I jeśli moja próba odpowiedzi na zadane pytania zakończyła się fiaskiem, to kolejny już raz upewniłem się, że wszelkie spekulowanie na temat sprawy polskiej okazuje się daremne. Żałosna w swojej istocie *quasi*-praktyczna strategia przetrwania „z dnia na dzień” jest efektem naszych złudzeń konserwowanych w Dumie Państwowej i Radzie Państwa. W takiej sytuacji pozostaje mi tylko jedno – milczeć³⁴.

Niedługo potem gwałtowny bieg wydarzeń uczynił ten problem bezprzedmiotowym, gdyż Polacy odzyskali suwerenną państwowość.

³¹ М. Здзеховский, *Дела славянские. На развалинах мечтаний*, „Новое звено” 1914, No. 6, s. 178.

³² М. Зdziechowski, *Od Petersburga do Leningrada*, Kraków 2009.

³³ М. Зdziechowski, *Z dziejów ideologii politycznej rosyjskiej (Piotr Czaadajew)*, „Świat Słowiański” 1914, nr 109, s. 5–16.

³⁴ М. Здзеховский, *Плоды искренности*, „Новое звено” 1914, nr 11, s. 19.

Przypomnienie poglądów intelektualistów rosyjskich na kwestię polską ma znaczenie także dziś, gdyż jest to godna

zapamiętania karta historii rodzimej myśli filozoficzno-politycznej.

*tłum. z języka rosyjskiego
dr Bohdan Łazarczyk*

BIBLIOGRAFIA

Opracowania

Gawor L., *Świat Słowiański (1905–1914)*, „Sofia” 2004, nr 4, s. 342–347.

Дианова В. М., Скочинский Я. Г., *Жизнь и мировоззрение Мариана Здзеховского*, „Вопросы философии” 2017, No. 6, s. 82–91

Skoczyński J., *Wartość pesymizmu. Studia i szkice o Marianie Zdziechowskim*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1994.

Казьмерчак Д., *Слов'янський клуб у Кракові: генеза, мета і засади*, „Проблеми слов'янознавства” 2002, 52, s.40–46.

Materialy źródłowe

Польша против Российской империи. История противостояний, сост. Н. Н. Малишевский, Букмастер, Минск 2012.

Чаадаев П. Я., *Сочинения*, М., издательство „Правда”, 1989.

Пыпин А. Н., *Польский вопрос в русской литературе*, „Вестник Европы” 1880, t. 1–6.

Чичерин Б. Н., *Польский и еврейский вопросы. Ответ на открытые письма Н. К. Ренненкампафа*, Изд-во Гуго-Штейница, Берлин 1899.

Трубецкой Г. Н., *Польский вопрос и его отношение к славянскому вопросу*, „Московский еженедельник”, No. 5, 8 апреля 1906, s. 140–142.

Соловьев В. С., *Национальный вопрос в России*, w: В. С. Соловьев, *Сочинения в двух томах*, t. 1: *Философская публицистика*, издательство «Правда», Москва 1989, s. 257–496.

Соловьев В. С., *Русская идея*, w: В. С. Соловьев, *Сочинения в двух томах*, t. 2: *Чтения о Богочеловечестве. Философская публицистика*, издательство «Правда», Москва 1989, s. 219–246.

Здзеховский М., *Еще о государственном инстинкте в России и в Польше*, „Московский Еженедельник”, No. 34, 11 ноября 1906, s. 29–35.

Здзеховский М., *Государственный инстинкт в Польше*, „Московский Еженедельник”, No. 25, 9 сентября 1906, s. 38–45.

Klub Słowiański w Krakowie, „Świat Słowiański” 1905, nr 1, s. 1–16.

Zdziechowski M., *Wpływy rosyjskie na duszę polską*, Krakowska Spółka Wydawnicza, Kraków 1920.

Здзеховский М., *Дела славянские. На развалинах мечтаний*, „Новое звено” 1914, No. 6, s. 176–178.

Zdziechowski M., *Od Petersburga do Lenigrada*, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków 2009.

Zdziechowski M., *Z dziejów ideologii politycznej rosyjskiej (Piotr Czaadajew)*, „Świat Słowiański” 1914, nr 109, s. 5–16.

Здзеховский М., *Плоды искренности*, „Новое звено” 1914, nr 11, s. 8–9.

The Polish Question in the Interpretation of Russian Intellectuals of the 19th – Early 20th Centuries

(Summary)

The article presents the views of Russian intellectuals of the 19th and early 20th centuries (Petr J. Chaadayev, Boris N. Chicherin, Vladimir P. Solovyov, Grigory N. Trubetskoy, Alexander N. Pypin) on solving the Polish question. According to the study, the so-called Polish question appears as a serious and multifaceted problem, understood in various ways by individual circles of society and authorities. The views of M. Zdziechowski, a linguist, journalist and social activist little known in Russia, are presented. He was a Russian subject of Polish origin who maintained close contacts with the above-mentioned representatives of Russian science of that time. The article cites Zdziechowski's views on the variants of solving the Polish syndrome proposed by Russian intellectuals, as well as the reasons for the impossibility of implementing their projects in practice in the realities of the Russian Empire. Unexpected developments made the problem obsolete. The regaining of Polish independence naturally finished all discussions. Addressing the issue of ethnic minorities in the territory of the Russian Empire by Russian scientists can be considered a demonstration of scientific independence and humanitarian care for citizens.

Key words: the Polish question, national issues, cultural autonomy, ethnic culture, Marian Zdziechowski, intellectual elites

Kwestia polska w ujęciu intelektualistów rosyjskich XIX i początku XX wieku

(Streszczenie)

W artykule przedstawiono poglądy rosyjskich intelektualistów XIX i początku XX wieku (Piotra J. Czaadajewa, Borysa N. Cziczierina, Włodzimierza S. Sołowjowa, Grigorija N. Trubeckiego, Aleksandra N. Pypina) w kwestii rozwiązania sprawy polskiej. Jak wynika z opracowania, tzw. sprawa polska stanowiła problem poważny i wieloaspektowy, a przez poszczególne kręgi społeczeństwa i władzy rozumiana była na różne sposoby. Zaprezentowane zostały poglądy mało znanego w Rosji językoznawcy, publicysty i działacza społecznego M. Zdziechowskiego, rosyjskiego poddanego polskiego pochodzenia, utrzymującego bliskie kontakty z wymienionymi wyżej przedstawicielami nauki rosyjskiej owych czasów. W artykule przywołano sądy Zdziechowskiego w związku z proponowanymi przez intelektualistów rosyjskich wariantami rozwikłania polskiego syndromu, jak również przyczyny niemożności praktycznej realizacji ich projektów w realiach Imperium Rosyjskiego. Nieoczekiwany rozwój wydarzeń doprowadził do dezaktualizacji problemu. Restytucja państwa polskiego siłą rzeczy ucięła wszelkie dywagacje na ten temat. Podejmowanie przez uczonych rosyjskich zagadnienia mniejszości etnicznych na terenach Imperium Rosyjskiego można uznać za przejaw naukowej niezależności i humanitarnej troski o obywateli.

Słowa kluczowe: sprawa polska, problematyka narodowościowa, autonomia kulturowa, kultura etniczna, Marian Zdziechowski, elity intelektualne

WALENTINA DIANOVA:

prof. dr hab.; pracuje w Katedrze Kulturologii, Filozofii Kultury i Estetyki Instytutu Filozofii Petersburskiego Uniwersytetu Państwowego. Współpracownik naukowy Interdyscyplinarnego Centrum Badań Europejskiej Myśli Społecznej Instytutu Socjologii

Rosyjskiej Akademii Nauk. Autorka licznych publikacji z zakresu filozofii sztuki, teorii i filozofii kultury. Interesuje się również polską myślą filozoficzną i społeczną.

Adres e-mail: v.dianova@spbu.ru